

A titoktartás és a szólás kötelezettsége

A titoktartás jól ismert fogalom a segítőhivatást gyakorló szakemberek körében. Éppen ezért meglepő, hogy viszonylag kevés átfogó cikk jelent meg e témáról. Az alábbi tanulmány ugyan finn összefüggésben vizsgálja a titoktartással kapcsolatos kérdéseket, a magyarországi helyzetre vonatkozóan is inspiráló lehet. Olyan fontos témák kerülnek elő, mint a titoktartás és a hallgatási kötelezettség jogi szabályozása, a titoktartás megszegésének lélektani háttere, valamint a titoktartás és a szupervízió kapcsolata és a lelkipálcázó szolgálati kötelezettsége.

Kulcsszavak: titoktartás, hallgatási kötelezettség, gyónás, lelkipálcázói beszélgetés, szupervízió.

ALAPVETÉS

Finnországban az elmúlt években több különböző összefüggésben is felmerült az egyházi alkalmazottak titoktartási kötelezettségének kérdése. A gyónás és a lelkipálcázás során hallottakra hagyományosan vonatkozó hallgatási kötelezettségen kívül szóba került az egyházi titoktartás és az egyéb társadalmi jogszabályok viszonya is. E jogszabályok közé tartoznak többek között a büntető törvénykönyv, a gyermekvédelmi törvény és az új átláthatósági törvények is.¹

A Finn Evangélikus Egyház Központi Irodája által megjelentetett, a témára vonatkozó kiadvány több gyakorlati szempontból lényeges állásfoglalást is tartalmaz. Ezek közé tartozik például a különbségtétel az egyházi dolgozók egyes csoportjai, a tisztségviselők és az önkéntesek között. Titoktartási szempontból a lelkészek és a lektorok² egyértelműen más kategóriába tartoznak, mint a többi csoport tagjai. Míg a lelkészek hallgatási kötelezettsége

1 A téma aktualitását jól mutatja, hogy a Finn Evangélikus Egyház Központi Irodája 1999-es körlevelében (*Kirkkohallituksen yleiskirje*, 24/1999, 28.10.1999. *Suomen evankelis-luterilainen kirkko*, Kirkkohallitus, Helsinki) foglalkozott a kérdéssel, majd 2002-ben megjelentetett egy erre vonatkozó útmutató füzetet (*Kirkon työntekijän vaitiolovelvollisuus. Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja*, 2002, 2, Kirkkohallitus, Helsinki. – A továbbiakban: *Vaitiolovelvollisuus*). A kiadvány „egyéb törvényi rendelkezéseken” a következő törvényeket érti: 621/1999 sz. törvény a hatóságok működésének átláthatóságáról, azaz az átláthatósági törvény; 683/1983 sz. gyermekvédelmi törvény; 442/1999 sz. gyámügyi törvény; 812/2000 sz. törvény a szociális ellátórendszer ügyfeleinek státuszáról és jogairól, azaz a szociális ügyféljogi törvény; 493/1995 sz. törvény a rendőrségről; törvény a lefoglalási eljárásról; 523/1999 sz. törvény a személyes adatok védelméről; 785/1992 sz. törvény a betegek státuszáról és jogairól, azaz a betegjogi törvény; 559/1994 sz. törvény az egészségügyi dolgozókról. Ezt a kiadványt bátran tekinthetjük az egyház állásfoglalásának a titoktartási jogszabályokról, hiszen a Központi Iroda a benne foglalt irányelveket 2001. november 28-i ülésén elfogadta. H. MÄKELÄINEN: *Lukijalle. Kirkon työntekijän vaitiolovelvollisuus. Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja*, 2002, 2., Kirkkohallitus, Helsinki, p. 4. ■ 2 A lektorok a Finn Evangélikus Egyházban 1963 óta tevékenykedő, nem ordinált, de tanítói, lelkipálcázói és gyülekezeti feladatot ellátó női munkatársak. A tanulmányban a továbbiakban a lelkészek mellett nem említjük a lektorokat, de őket is ugyanolyan jogok és kötelezettségek illetik meg. – *A fordító megjegyzése.*

bizonyos feltételek mellett abszolút érvényű, addig ez a többi csoportnál nem áll fenn. További különbség, hogy a lektor csak addig lektor, amíg az egyház szolgálatában lektor-ként dolgozik, a lelkész viszont lelkész marad attól függetlenül, hogy lelkészi státuszban dolgozik-e vagy sem. Ráadásul sok egyházi dolgozónak van második végzettsége is, így egyházi vagy egyéb társadalmi munkakörben egyaránt működhetnek. Ezért fontos felhívni a figyelmet arra, hogy a titoktartási kötelezettség akkor is megmarad, ha az illető gyülekezeti munkaköre megszűnik.³ Ez egyben azt is jelenti, hogy ha valaki megvált lelkészi hivataltól, vagy megfosztják tőle, akkor a hivatalvesztést követően is köteles hallgatni a papként tudomására jutott, titoktartási kötelezettség alá eső dolgokról.⁴

Jelen tanulmány a titoktartás kérdését elsősorban pasztorális szempontból vizsgálja, és olyan nézőpontokra kíván rávilágítani, amelyek véleményem szerint korábban nem kerültek előtérbe a kellő mértékben. A titoktartási kötelezettség mellett foglalkozom a lelki-gondozó szóvási kötelezettségével is, amelyről Finnországban szinte sosem beszélnek.⁵ A tanulmány természetesen végig a finn egyház és a finn társadalom valóságából indul ki – Magyarországon mindezt a helyi viszonyokhoz kell igazítani.

A TITOKTARTÁSI KÖTELEZETTSÉG ALAPJAI

A lelkészi titoktartás kötelezettségére mind társadalmi, mind egyházi előírás-ként tekinthetünk. Társadalmi szempontból a lelkészi titoktartás kapcsolatban áll a tanúzás egyes hivatásokra vonatkozó tilalmával, amely biztosítja az egyén számára a lehetőséget, hogy eljárási jogbiztonságának veszélyeztetése nélkül fordulhasson segítségért. Éppen ezért például a papoknak, orvosoknak vagy a vádlottak ügyvédeknek törvénybe iktatott kötelezettségük a tanúzás megtagadása. Ki kell emelnünk, hogy a tanúzás tilalma kötelezettséget és nem jogot jelent. A lelkészek esetében a tanúzási tilalom olyannyira abszolút érvényű, hogy a lelkész még magának a gyónó félnek a hozzájárulásával sem tanúskodhat. Társadalmi szempontból tekintve tehát a tanúzási tilalomnak fontos védelmező szerepe van.⁶ Ha csak ezt a társadalmi vetületet nézzük, akkor a gyónásra és a lelkigondozásra vonatkoztatott titoktartási kötelezettség védi egyrészt a segítő és a segítségre szoruló közötti bizalmas viszonyt, amelynek sérthetlensége fontosabb, mint akár a büntények felderítése, másrészt

3 *Vaitiolovelvollisuus*, 2002, pp. 7–8, 28–48. ■ 4 L. ERVO: Pappi todistajana, *Lakimies*, 3/2001, pp. 415–416. ■ 5 Ezt a problematikát már érintettem a diakóniai lelkigondozásról szóló tanulmányomban. Lásd P. KETTUNEN: *Leipää vai läsnäoloa? Asiakkaan tarve ja työntekijän työnäky laman puristuksessa. Kirkon tutkimuskeskuksen sarja A*, nro 76. *Kirkon tutkimuskeskus*, Tampere, 2001, p. 143. ■ 6 L. HORMIA: *Todistamiskiellosta rikosprosessissa I. Oikeudellinen tutkimus. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja*. A-sarja n:o 125, Vammala, 1978, p. 94. L. ERVO: Pappi todistajana, i. m. p. 409. A lelkész titoktartási kötelezettsége azt jelenti, hogy nem beszélhet olyan dolgokról, amelyeket gyónás vagy lelkigondozói beszélgetés során hallott. Viszont az a megközelítés, amely szerint a gyónási titok a gyónó félre is vonatkozik, közel sem problémamentes. A IV. lateráni zsinat – amely a gyónási titkot 1215-ben szentesítette – azt is kimondta, hogy a titoktartás alól csak a gyónó oldhatja fel a papot. Indirekt módon ez azt jelentette, hogy magát a gyónót saját ügyében nem köti a titoktartás úgy, mint a papot. „Nur der Poenitent darf die Schweigepflicht aufheben.” (P. GERLITZ: *Beichte*, in G. OTTO [Hrsg.]: *Praktisch-theologisches Handbuch*, Hamburg, 1975, p. 85). Ez a gondolkodásmód is problematikus. Jogi tekintetben a gyónónak nálunk sincs titoktartási kötelezettsége a saját gyónására vonatkozóan, tehát beszélhet a gyónás során történt dolgokról. A gyóntató ugyanakkor köteles megtartani a gyónási titkot, és adott esetben akár védtelenné is válhat.

a titoktartási kötelezettség védelmet nyújt a lelkésznek is, hiszen a tanúzás tilalma nélkül a gyónást nem megfelelő célokra is fel lehetne használni.

A gyónási titok csak a lelkészeket érinti, annak ellenére, hogy az egyetemes papság elve alapján tulajdonképpen bárki gyóntathat.⁷ A tanúzás tilalmát a jogszabályok egyértelműen csak a közjogi szervezetek papjaira, illetve lelkészeire vonatkoztatják.⁸

A lelkészek titoktartási kötelezettségét a fent említetteken kívül teológiai és a vallásgyakorlással összefüggő okokkal is indokolhatjuk. Ilyen teológiai alapon áll a bizalom védelme is. Figyelemre méltó szempont, hogy a lelkész gyónási titoktartási kötelezettségét a jogtudomány is teológiai érvekkel támasztja alá, amikor a lelkészi, illetve papi tevékenység transzcendentális természetére hivatkozik.⁹ A katolikus teológia – és ennek nyomán később a protestáns is – úgy fogalmazott, hogy a gyóntató atya a rábízott információt elsősorban nem emberként, hanem Isten képviselőjeként hallgatja meg. Éppen ezért úgy vélték, hogy nem is beszélhet a gyónás során hallottakról úgy, mint saját emberi tudásáról.¹⁰ Fontos tehát, hogy a finn törvényhozásban a titoktartási kötelezettségről alkotott társadalmi és teológiai vélemény összefonódik. A lelkészi tevékenység transzcendentális természetéből adódóan a hallgatási kötelezettség nemcsak az érintettet védi, és nem pusztán annyit jelent, hogy a résztvevők megállapodnak a beszélgetés bizalmas voltáról, hanem maga a jogszabály is abból indul ki, hogy a lelkész a gyónásban megfogalmazottakat Isten képviselőjeként hallgatja meg, és így státusza más, mint például az egészségügyi személyzeté.¹¹

Az ortodox hagyomány is hangsúlyozza, hogy amikor gyónunk, azt Istennek tesszük. Javasolja, hogy bűneinket pap előtt gyónjuk meg, „illetve a pap közvetítésével az Úr előtt”. A bűnvallás tehát a pap „közvetítésével” történik, de nem a papnak vagy a papért gyónunk. A feloldozást is a pap közvetíti, de nem ő adja.¹²

Jogtörténeti szempontból a gyónási titok a legrégebbi és a legátfogóbb tanúzási tilalom. A papok titoktartási kötelezettségére vonatkozó első írásos utalások az V. századból származnak, míg a papi titoktartási kötelezettség megszegéséért kiszabott legrégebbi büntetések a X. századból maradtak fenn. Akkoriban a titoktartási kötelezettségét megszegő papot megfosztották papi hivatalától, és élete végéig száműzetésben kellett tartózkodnia. A gyónási titkot – a *sigillum confessionis* – már a XIII. századi kánonjogban is hallgatási kötelezettség védte.¹³

7 Az egyetemes papság protestáns tanításának lényege, hogy egyrészt mindenki saját maga felelőse az üdvösségének, másrészt az egyszerű hívek is nagyobb szerepet kapnak a közösségi hitélet gyakorlásában. Néhány kivételtől eltekintve ez a tanítás mégsem vált meghatározóvá a gyónás gyakorlatában az evangélikus közösségekben. ■ 8 L. ERVO: Pappi todistajana, i. m. p. 414. Ervo itt azokról a papokról, illetve lelkészekről beszél, „akik egy közjogi szervezetben papi hivatalt viselnek”. „Papi hivatalon” Ervo itt „lelkészi jelleget”, és nem „lelkészi státuszt” ért. Finnországban a felekezetek közül csak a Finnországi Evangélikus Egyház és a Finnországi Ortodox Egyház számít közjogi szervezetnek. ■ 9 F. W. BOSCH: Grundsatzfragen des Beweisrechts, Bielefeld, 1963, p. 88. L. HORMIA: Todistamiskiellosta rikosprosessissa I., i. m. p. 149. L. ERVO: Pappi todistajana, i. m. pp. 410, 417–418. ■ 10 L. HORMIA: Todistamiskiellosta rikosprosessissa I., i. m. p. 150. L. ERVO: Pappi todistajana, i. m. p. 410. ■ 11 L. ERVO: Pappi todistajana, i. m. p. 417–418. ■ 12 J. T. MCNEILL: *Själavårdens historia. A history of the Cure of Souls*. Övers. av Margareta Edgardh, Stockholm, 1966, pp. 386–387. P. KETTUNEN: *Suomalainen rippi*, Kirjapaja, Helsinki, 1998, p. 57. ■ 13 L. HORMIA: Todistamiskiellosta rikosprosessissa I., i. m. p. 150. L. ERVO: Pappi todistajana, i. m. p. 410.

A TITOKTARTÁSI KÖTELEZETTSÉG KITERJESZTÉSE A LELKIGONDOZÓI BESZÉLGETÉSEKRE

A titoktartási kötelezettséget az egyházi törvény 1964-es módosításakor terjesztették ki a lelkigondozásra is – különösebb indoklás nélkül. Az 1993-as egyházi törvényhez benyújtott kormányjavaslat azonban már kitér a gyónás és a lelkigondozás különbségére. A magángyónásra speciálisan jellemző a bűnvallás és a feloldozás igénye, míg a lelkigondozás a lelkész és a lelkigondozott közötti bizalmas beszélgetésként értelmezhető. Ez utóbbi esetben sem a bűnvallás, sem a feloldozás nem került szóba.¹⁴

A gyónás és a lelkigondozás közötti különbséget az egyházra vonatkozó törvényhozás 1993 után is a fentiekhez hasonló módon fogalmazta meg. Felmerül a jogos kérdés, hogy mi vezetett ahhoz, hogy a gyónást és a lelkigondozást a titoktartás szempontjából egyformán kezdték kezelni, és hogy ez a változás vajon teológiailag megalapozott volt-e.

A kérdés megválaszolásához legalább három szempontot kell figyelembe venni. Először is a titoktartási kötelezettségre vonatkozó rendelkezések mögött történetileg a katolikus egyház gyónásfelfogása állt. A katolikus egyházban a gyónás a magángyónást jelenti, amely szentség, és külön liturgiája van. Másodszer a finn evangélikus egyházban a gyónás státusza folyamatosan változott. Finnországban a reformáció ideje óta jelen voltak olyan törekvések, amelyekkel az úrvacsorához járulók magángyónását az általános gyónással kívánták helyettesíteni. Emiatt visszaszorult a magángyónás használata, és helyét átvette az általános gyónás, mígnem ez utóbbi 1933-ban az istentisztelet részévé is vált.¹⁵

A harmadik tényező a finn lelkigondozási gyakorlat megerősödése volt a második világháború utáni időben, de különösen is az 1960-as évektől. A lelkigondozói segítségnyújtás hangsúlya folyamatosan tolódott el a gyónásban megszokott bűnvallás–bűnbocsánat sémától a lelkigondozói beszélgetés felé. Ha az ember felszabadulását és a bűnbocsánat megélését tekintjük a gyónás feladatának, akkor bátran állíthatjuk, hogy a XX. század második felében ez már nagyrészt a lelkigondozói beszélgetések és nem a magángyónás keretei között valósult meg.¹⁶

Ha a lelkesi titoktartási kötelezettség az 1990-es évek finn viszonyai között csak a gyónásra vonatkozott volna, akkor ez elkerülhetetlenül leszűkítette volna az evangélikus lelkészek lehetőségeit a segítségnyújtásra. A törvények nyújtotta védelem csak az eltűnőben lévő gyónási keretekre vonatkozott volna, míg az egyre gyakoribbá váló lelkigondozói viszony kívül maradt volna ezen a védelmen. Mivel a gyónás funkcióját fokozatosan átvette a lelkigondozás, az új körülmények között teológiailag megalapozott lépés volt a korábban csak a gyónásra vonatkozó titoktartási kötelezettség kiterjesztése a lelkigondozásra is.

14 „A magángyónás során a gyónó kifejezetten szeretne bűnvallást tenni és feloldozást nyerni. Lelkigondozásról olyankor van szó, amikor a körülmények vagy a lelkész és az illető közötti kapcsolat alapján feltételezhető – vagy a kimondott szándék alapján megállapítható – a beszélgetés bizalmas volta.” *Hallituksen esitys Eduskunnalle kirkkolaiksi*, No. 23/1993, p. 14. L. ERVO: Pappi todistajana, i. m. p. 417. ■ 15 P. LEMPIÄINEN: *Pyhät toimitukset*, Helsinki, 1974, pp. 154–159. P. KETTUNEN: *Suomalainen rippi*, i. m. pp. 38–40. ■ 16 Lásd P. KETTUNEN: *Funktionaalinen rippi – väline armon omistamisessa. Käytännön ja teorian vuorovaikutus sielunhoidon teologiassa*, in P. KETTUNEN (szerk.): *STKS:n symposiumissa marraskuussa 1998 pidetty esitelmä*, STKSJ 220, Helsinki, 1999, pp. 139–160.

Az átláthatósági törvény életbe lépése előtt a gyónási titoktartás helyzete a tisztviselőket, önkéntes munkatársakat és az egyéb egyházi dolgozókat – például a lelkészeket és a lektorokat – illetően kevésbé volt tisztázott. A 2000-es év elejétől hatályos átláthatósági törvény ezt megváltoztatta, mivel annak értelmében a titoktartás törvényi kötelezettsége a hivatalok viselői mellett a megbízott tisztviselőkre, valamint a közjogi szervek megbízásából tevékenykedő gyakornokokra és önkéntesekre is vonatkozik.¹⁷ A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy a gyülekezet megbízásából kiscsoportos foglalkozásokat tartó, az istentiszteleten segédkező vagy a gyülekezeti alkalmakon lelkigondozói felelősséget vállaló munkatársak is a titoktartási kötelezettség hatálya alá esnek. Ki kell emelnünk azt a feltételt, hogy a titoktartási kötelezettség hatálya alá tartozó tevékenységet „közjogi szerv megbízásából” kell végezni. Ha nem volt ilyen megbízás, s a gyóntatók és a lelkigondozók saját kezdeményezésük alapján tevékenykednek, akkor a gyónási titok vagy a lelkigondozó titoktartási kötelezettsége sem törvényileg védett. Ilyen esetekben csak az adott személyek morális hallgatási kötelezettségéről van szó.

MI VEZET A TITOKTARTÁSI KÖTELEZETTSÉG MEGSZEGÉSÉHEZ?

Fontos, hogy az egyházi törvény aprólékosan rendelkezik a titoktartási kötelezettségről. Talán még fontosabb azonban megvizsgálni azt a kérdést, hogy egyesek miért szegik meg ezt a kötelezettséget.

Legalább két okot lehet említeni. Először is igehirdetőként vagy tanítóként működőkkel azért fordulhat ez elő, mert jó szándékkal szeretnék élőbbé tenni a beszédüket, és a példákat lelkigondozói tapasztalatukból merítik. A példák használatával közelebb kerülnek a szenvedő ember élethelyzetéhez. Egyszerre próbálják mondanivalójukat élénkíteni és segítséget nyújtani – feltételezve, hogy a hallgatók között van hasonló problémával küszködő ember, akinek a történetek segíteni tudnak.

Meglehetősen ritka az olyan eset, amikor a beszéd során elmondott helyzetből felismerhető egy bizonyos ember – bár sajnos erre is van példa. A nagyobb veszély más természetű. Az igehirdető vagy előadó direkt módon nem fed fel ugyan a lelkigondozott kilétét, de a megtörtént esetekre utalva azt üzeni hallgatóinak: „Ha hozzám jössz a problémáiddal, akkor lehet, hogy alkalomadtán azokról is beszélék majd.” Tehát észrevétlenül is olyan légkört teremt, amelyben a hallgató kételkedni kezd az előadó feltétlen titoktartásában. A hallgatóság soraiban legalább kétféle ember foglal helyet. Vannak, akiknek a példaként bemutatott lelkigondozói eset a saját életük vagy szenvedésük miatt nagyon is ismerős. Jóllehet megérinti őket a példa, de megrendülhet a bizalmuk, vagy félelem ébredhet bennük amiatt, hogy esetleg – okkal vagy ok nélkül – felismerik őket az elmondottakból.

Másrészt a hallgatók között lehetnek olyanok is, akik folyamatosan mintegy „tesztelik” az előadó megbízhatóságát lelkigondozóként: „Én megbízhatnék ebben az emberben?”

¹⁷ *Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta*, 621/1999, 6, 23–24. *Kirkkolaki* (26.11.1993/1054). M. HALTTUNEN – P. PIHLAJA – R. VOIPIO: *Kirkkolainsäädäntö. Kirkkolain, kirkkojärjestyksen ja kirkon vaalijärjestyksen kommentaari. Toinen tarkistettu painos*, Kirjapaja, Helsinki, 2004. 25, 8. (A továbbiakban: *Kirkkolaki*).

Egyáltalán meg lehet bízni a lelkigondozókban?”¹⁸ A lelkész vagy a laikus igehirdető tehát nem csupán magát képviseli, hanem általában véve egyháza vagy vallási közössége lelkigondozóinak megbízhatóságáról is képet fest: „Minden lelkigondozó ugyanezt csinálja.”

A titoktartás megszegésének másik oka az lehet, hogy a lelkigondozónak olyan nehéz terhet kell viselnie, vagy annyira megdöbbentették a hallottak, hogy nem tudja magában tartani őket. Azért kell beszélnie az esetről, hogy ő maga kibírja. Ez a kibeszélés történhet általános szinten – például egy prédikációban vagy egyéb beszédben – vagy négy szemközt is. Elviekben a kettő között nincs különbség.

A titoktartás megszegéséhez egyik esetben sem kell egy adott ügy vagy személy konkrét felfedése, mivel a kérdés alapvetően a lelkigondozás iránti bizalom gyengítése vagy megerősítése. A hallgatóság soraiban vagy a beszélgetőtársak között elméletileg bármikor lehet olyasvalaki, aki éppen akkor teszti a gyülekezet munkatársának megbízhatóságát.

A lelkigondozónak problémát jelenthet, hogy miután sok ember nyílik meg előtte, veszélybe kerül a tűrőképessége. A lelkigondozó szempontjából ezért felmerül a kérdés, hogyan tudja elhordozni a rábízott terhet. A beszélgetések során hallottak gyakran meglehetősen nyomasztó dolgok, amelyek a lelkigondozóban is fájdalmat és küzdelmet okozhatnak. Éppen ezért érthető, ha próbál a kínoktól szabadulni, és felébred benne az igény, hogy másokkal is megossza az eseteket. A lelkigondozó „beszédkényszerét” tehát nem lehet pusztán erkölcsi alapon vizsgálni. A lelkigondozó azért beszél a hallottakról, hogy tovább bírja, hogy „védje magát”.¹⁹

Ha egy lelkigondozó ilyen helyzetbe kerül, akkor hosszú távon nem segítenek rajta a tilalmak és utasítások. Ezek arra ugyan alkalmasak, hogy külsőleg tartsuk a fegyelmet, ezzel párhuzamosan viszont nő a lelkigondozó szorongása. Ha nem talál megfelelő módot szorongása és terhe kezelésére, akkor azok folyamatosan kitörési utat keresve akár meglepő helyzetekben is felszínre törhetnek.

SZUPERVÍZIO – VESZÉLY VAGY BIZTOSÍTÉK A TITOKTARTÁSRA NÉZVE?

A lelkigondozó teherbírását segítheti a szupervízió, melynek során a lelkigondozó rendelkezésére áll egy másik szakember, akivel megbeszélheti az átélt nehéz helyzeteket, illetve azt a gyötrelmet és szorongást, amelyet e helyzetek keltettek benne. Ilyenkor az illető a lelkigondozás során vállalt terhet meg tudja osztani mással. Sokszor éppen a teher megosztásának igénye vezet ahhoz, hogy lelkigondozók bizalmas ügyeket adnak tovább társaságban. A szupervízió azonban egy lényeges ponton eltér a többi beszélgetéstől, mégpedig abban, hogy maga is bizalmas jellegű, tehát a lelkigondozónak nem kell félnie attól, hogy a szupervízor továbbadja a tőle hallottakat. Ha a szupervízor lelkész vagy lektor, akkor ráadásul még feltételebb titoktartás köti, mint más lelkigondozókat vagy gyóntatókat.

A szupervízió célja, hogy növelje a segítő személy segítői potenciálját, azaz biztosítsa, hogy a segítő megfelelőbb módon vagy a korábbiaknál jobban segíthesse a hozzá fordulót. Ebből a szempontból nézve a lelkigondozás vagy a gyónás során hallottak név nélküli

18 A gyóntató kiválasztásánál a legfontosabb kritérium a korábbi tapasztalaton vagy feltételezésen alapuló bizalom volt. A feltételezés tesztelése úgy történt, hogy meghallgatták a potenciális gyóntató igehirdetését, vagy érdeklődtek utána az ismerősöknél. Lásd P. KETTUNEN: *Suomalainen rippi*, i. m. pp. 193–196. ■ 19 Lásd uo. p. 237.

említése a szupervízióban véleményem szerint nem tekinthető a titoktartási kötelezettség megszegésének, hiszen ilyen esetben kollektív titoktartásról beszélhetünk, amely a szupervízort is köti. Ráadásul mindez a segítségkérő személy érdekét szolgálja.

Olykor találkozhatunk azzal a véleménnyel, mely szerint a gyóntató senkinek – még szupervizorának – sem beszélhet a gyónás során hallottakról. Ennek háttérben feltehetőleg az a megközelítés áll, amely a gyóntatót Isten megbocsátásának eszközeként értelmezi, és ezért nem tartja illendőnek, hogy a gyónást mint eseményt szupervízió tárgyává tegyék. Ugyanígy motiválhatja ezt a gondolkodásmódot a gyónáshoz kapcsolódó szentségi dimenzió. A szentségteológia ugyanis hangsúlyozza, hogy a szentség érvényessége független a szentség kiszolgáltatójától. Az isteni bűnbocsánat akkor sem válik feltételelessé, ha a gyóntató ügyetlenül végzi a dolgát, vagy megszegi hallgatási kötelezettségét.

Az előbbieken bemutatott gondolatmenet több okból is problémás. Először is semmi nem indokolja, hogy a szupervízió szempontjából éles határt húzzunk a lelkigondozás és a gyónás közé, mivel ez a határ manapság amúgy sem egyértelmű.²⁰ Másodszor a gyónás szentségi jellegének hangsúlyozása olyan módon, amely jelentéktelenné teszi a gyóntató személyét, figyelmen kívül hagyja a gyónás mint esemény pszichológiai valóságát. A gyóntató és a lelkigondozó egyaránt tanújává válik egy másik ember nehézségeinek, és így más helyzetben van, mint egy keresztséget vagy úrvacsorát kiszolgáltató lelkész. A gyónási esemény során a gyóntató nemcsak egy hivatal képvisel vagy feladatot hajt végre, hanem egy keresztlő vagy úrvacsorát osztó lelkészhez képest teljesen más mértékben jelenik meg maga is sérülékeny és saját határaival küzdő emberként. A másik nehézségei az ő saját nehézségeire rezonálnak, és nyomaszthatják.

Ha a lelkigondozó vagy a gyóntató titoktartási kötelezettségét úgy értelmezzük, hogy abba a szupervízió keretein belüli beszélgetés sem fér bele, akkor veszélyeztetjük a segítő személy segítőképességének megmaradását. Azt feltételezzük, hogy a lelkigondozó vagy a gyóntató annyira mindenható, hogy mindig megfelelő módon tud segíteni, mások vezetésére nincs szüksége. Így azonban a segítő személy nem feltétlenül fejlődik segítői képességei terén. A katolikus egyházban és teológiában mégis a gyónási titok védelmével készítenek fel a gyóntásra. Teológiailag és pszichológiailag viszont indokolt volna szupervíziós keretek között végezni az erre a témára irányuló oktatást.²¹

A gyónással kapcsolatos szupervízió ellenzése a titoktartási kötelezettségre hivatkozva már csak azért is logikátlan, mert az egyházi törvény ugyanazon pontján a titoktartási kötelezettség a gyónás mellett a lelkigondozásra is kiterjed. A titoktartási kötelezettség szempontjából a szupervízióknak ugyanolyan lehetőségei és nehézségei vannak mind a gyónás, mind a lelkigondozás tekintetében. A lelkigondozót mindkét esetben köti a hallgatási

20 Mindez világosan látszik abból a közel kétszáz írásból, amelyekben emberek gyónási élményeikről számoltak be. A beszélgetéseket sokan gyónásként írták le, bár teológiai értelemben inkább lelkigondozásnak lehetne nevezni őket. Ugyanígy igaz az is, hogy a gyónás funkciója, azaz a bűnbocsánat megélése nem mindig valósult meg a liturgikus forma szerinti szentségi gyónásban, míg egy hosszabb lelkigondozási folyamatban igen (lásd P. KETTUNEN: *Suomalainen rippi*, i. m. pp. 142–153, 170–187, 371–385). A Központi Iroda által kiadott titoktartási kézikönyv meglehetősen szűkszavúan foglalkozik a szupervízióval, a gyónáshoz kapcsolódó szupervízióknak pedig egyáltalán nem szentel figyelmet. *Vaitiolovelvollisuus*, 2001, pp. 50–51. ■ 21 P. KETTUNEN: *Suomalainen rippi*, i. m. pp. 239–240. A gyóntatás szupervíziós csoportban történő oktatásáról lásd P. KETTUNEN: *Hengellisen ohjauksen ja työnohjauksen rajalla*, 1999, TA, pp. 367–368.

kötelezettség. Mindkettő a vallás gyakorlásához kapcsolódik, és mindkettőben jelen van a transzcendentális dimenzió is. A szupervízió szempontjából a legfontosabb, hogy támogassa a segítő személyt a fejlődésben és a teherbírásban, annak érdekében, hogy a lehető legmegfelelőbb módon tudja segíteni a hozzá fordulókat.

A másik gond a lelkipozó teherbírásával kapcsolatos. Ha az egyházi munkatárs mindig újabb emberek terheit, esetenként önmaga számára is nyomasztó gondolatait kényszerül hordozni, felmerül annak veszélye, hogy egy idő múlva nem fogja bírni, hacsak nem beszélheti át valakivel a történeteket. A hallgatási kötelezettség betartását épp az segíti elő, hogy egy másik titoktartásra kötelezett személlyel egy-egy szupervízió során megbeszélheti a lelkipozás és a gyónás során benne felmerülő kérdéseket és reakciókat. Fontos az, hogy a segítséget kérő személy kiléte ilyenkor nem derül ki. Ha azt feltételezzük, hogy a segítő személy képes mindent befogadni anélkül, hogy neki magának lenne lehetősége feldolgozni ezeket a dolgokat, akkor nem tartjuk tiszteletben a személyiségét. Akár kegyetlenségnek is nevezhetjük azt az elvárást, hogy a lelkipozó ragaszkodjon a titoktartáshoz, az elhordozáshoz szükséges lelki erőforrásokhoz való jogot azonban nem biztosítjuk neki. Tulajdonképpen éppen ennek a lehetőségnek a hiánya veszélyezteti a titoktartást: ha a segítő személy terhe túlzottan megnő, elképzelhető, hogy rossz helyen adja ki magából.

A téma megértéséhez fontos lenne körüljárni a kollektív titoktartási kötelezettség fogalmát. Olyan helyzetekre gondolhatunk, amelyekben egy adott csoportot, például egy beteg kezelő egészségügyi csapat titoktartási kötelezettség köt kifelé, de befelé, egymás között nem. Ez azt jelentené, hogy például a beteget kezelő team tagjaként a kórházlelkésznek lenne lehetősége szólni a többieknek a beteg öngyilkossági szándékáról. Ha a titoktartást kollektíven értelmeznénk, a lelkész ezzel nem szegné meg hallgatási kötelezettségét. Szerintem ez indokolt volna, ha a titoktartási kötelezettség funkciójából indulunk ki. Ha a titoktartási kötelezettség funkciójának a beteg segítését tekintjük, akkor ez a kollektív megközelítés épp e segítő célt szolgálná.²²

TITOKTARTÁS KETTŐS STÁTUSZÚ SZEMÉLYEK ESETÉBEN

A legbonyolultabb titoktartási problémákkal azok a munkatársak találják szemben magukat, akik egyszerre két vagy akár több szakmát is képviselnek, és akikre így eltérő titoktartási szabályok vonatkoznak. Ilyenek például a diakóniai munkatársak, akik ugyanakkor lehetnek az egészségügyi személyzet tagjai vagy szociális munkások is, attól függően, hogy milyen irányú képzésben részesültek. A diakóniai munkatársak titoktartási kötelezettsége akkor is érvényben marad, ha egyházi munkaviszonyuk megszűntével²³ például kórházban vagy az állami ellátórendszerben helyezkednek el. Ugyanígy tovább köti a titoktartási kötelezettség a szociális ellátásból kilépő szociális munkásokat is.²⁴ Az egészségügyi dolgozókra vonatkozó törvény pedig akkor kötelezi a diakóniai munkatársat, ha pszichoterapeutai végzettsége van.

²² A Központi Iroda által kiadott dokumentum is utal olyan helyzetekre, amikor a lelkipozóhoz forduló személynek például orvosi segítségre is szüksége lehet. A feltétlen titoktartási kötelezettség nem lehet akadály annak, hogy az illetőnek a lehető legmegfelelőbb segítséget nyújtsuk. *Vaitiiovelvollisuus*, 2002, pp. 33–34.
²³ Uo. p. 7. ²⁴ *Laki sosiaalihuollon asiakkain asemasta ja oikeuksista*, 812/2000, 3, 15.

Szintén érinti a probléma azon lelkészek csoportját, akik egyben pszichoterapeuták is.²⁵ Lelkészként az egyházi törvényben megfogalmazott titoktartási kötelezettség hatálya alá tartoznak, pszichoterapeutaként viszont egészségügyi személyzetnek számítanak, akiket a betegjogi és az egészségügyi dolgozókra vonatkozó törvény kötelez.

Ebbe a csoportba tartozik például az olyan kórházlelkész, akinek pszichoterapeuta végzettsége is van, és így az egészségügyi személyzet tagjának minősül. Eszerint neki a betegjogi törvény rendelkezései alapján joga van betekinteni a betegdokumentációba.²⁶ Lelkészként erre nincs lehetősége. Teljesen más kérdés persze, hogy lelkigondozói vagy pszichoterápiás szempontból indokolt-e előzetesen megnézni a beteg dokumentációját, vagy inkább annak van értelme, ha a segítő hagyja, hogy a kliens maga legyen a saját életének szakembere, és maga számoljon be a helyzetéről és tapasztalásairól.

A pszichoterapeuta végzettséggel is rendelkező lelkész státuszát adminisztratív szempontból természetesen el lehet dönteni azzal, hogy feltesszük a kérdést: pszichoterapeutaként vagy lelkészként végzi-e az adott feladatot? Tartalmilag és a segítés szándékát figyelembe véve azonban a két szerep véleményem szerint nem elkülöníthető. A pszichoterapeutaként tevékenykedő lelkész vagy a lelkészként működő pszichoterapeuta a kliens szemében egy és ugyanazon személy. A segítségre szoruló nem feltétlenül választja szét azt, hogy a kettő közül melyik szakemberhez vagy melyik szerep betöltőjéhez fordul. Valószínűbb, hogy a segítő és a kliens közötti viszonyt inkább éppen az határozza meg, hogy a segítő személy mindkét feladatkört ismeri. A segítségre szoruló nem vagy a lelkésszel, vagy a pszichoterapeutával kezelteti magát, hanem inkább a lelkésszel és a pszichoterapeutával.

Az itt bemutatott dilemmát szerintem nem lehet olyan adminisztratív és jogi módon feloldani, ahogy azt a Központi Iroda útmutatása teszi. A kiadványban azok az egyházi munkatársak, akiket egészségügyi dolgozóként is nyilvántartanak, „ezen feladatuk tekintetében a betegjogi törvény és az egészségügyi dolgozókra vonatkozó törvény hatálya alá esnek”. Így kötelességük volna a hatóság kérésére kiszolgáltatni a beteg kezelésére vonatkozó feljegyzéseket, jelentéseket és igazolásokat. A Központi Iroda útmutatása hangsúlyozza, hogy a hatóságok információszerezési joga kizárólag az egészségügyi ellátással kapcsolatos intézkedésekre és tényekre terjed ki.²⁷

A gyónás és a lelkigondozás szempontjait szem előtt tartva azonban felmerül a kérdés, hogy valóban definiálható-e így az információszerezési jog. Az egyházi törvény (5,2) tilalma a magángyónás vagy a lelkigondozói beszélgetés során hallottak továbbadása és az illető személyazonosságának felfedése mellett az egészségügyi problémákkal és az orvosi kezeléssel kapcsolatos dolgokra is kiterjed. Ha egy egészségügyi dolgozóként is nyilvántartott egyházi munkatárs ezeket kiadja, akkor a hozzá gyónás vagy lelkigondozás céljából forduló személy kilétét is leleplezi. Ráadásul a titoktartási kötelezettség körébe az egészségügyi problémákkal és az orvosi kezeléssel kapcsolatos dolgok is beletartoznak.

25 A finnországi pszichoterápiás képzésnek – ellentétben a magyar gyakorlattal – nem kizárólagos feltétele az orvosi vagy pszichológusi alapképzés. ■ 26 *Laki potilaan asemasta ja oikeuksista*, 785/1992, 13, 2. ■ 27 *Vaitiolovelvollisuus*, 2002, p. 25. A Központi Iroda irányzatát ebben az összefüggésben az egészségügyi dolgozókról szóló törvényt (559/1994) említi, amely szerint az egészségügyi dolgozó „köteles a titoktartási rendelkezések ellenére átadni a egészségügyi felügyeleti és engedélyezési szerv vagy a megyei tanács kérésére azon feljegyzéseket, jelentéseket és igazolásokat, amelyek ezen szervek jelen törvényben megszabott feladatainak elvégzéséhez szükségesek” (19. §).

Ha az egészségügyi dolgozókra vonatkozó törvény és a betegjogi törvény rendelkezéseit alkalmazzuk egy pszichoterapeuta végzettséggel rendelkező lelkészre, akkor az akár oda is vezethet, hogy az ilyen lelkész lelkészi mivolta tulajdonképpen megszűnik azzal, hogy elkezd pszichoterapeutai tevékenységet végezni. Ez viszont ellentmondásban van azzal, hogy a lelkész lelkész és titoktartásra köteles marad akkor is, ha adott esetben nem tölt be lelkészi hivatalt. Én úgy látom, hogy a pszichoterapeutaként vagy egyéb segítői szerepkörben tevékenykedőkre a lelkészi titoktartást kellene vonatkoztatni, amennyiben a lelkészi szerep bármilyen módon is jelen van e segítői munkájukban.

Pasztorálpszichológiai összefüggésben is megvizsgálhatjuk a kérdést. Ha így teszünk, akkor nem az illető adminisztratív vagy jogi státusza, hanem a kliens életében betöltött integráns szerepe válik lényegessé. Feltételezhetjük, hogy a segítséget kérő nem egyszerűen a társadalmi valóság szempontjából közelíti meg a helyzetet, tehát afelől, hogy a diakóniai munkatárs vagy a pszichoterapeuta lelkész egyben egészségügyi dolgozó is. Elképzelhető, hogy éppen azért ezeket a szakembereket keresi fel, mert ők az egészségügyi tudáson kívül azt az értékrendet és világnézetet is képviselik, amely számára fontos. Mondhatjuk tehát, hogy amiatt kér éppen tőlük segítséget, mert egyházi emberek. Abból indul ki, hogy a diakóniai munkatárs vagy a lelkész az egyházi hagyományt és a hitbeli kérdéseket is komolyan veszi. Így tehát az egészségügyi végzettséggel rendelkező diakóniai munkatárs vagy a pszichoterapeuta lelkész már nem pusztán egészségügyi dolgozó, hanem a segítséget kérő személy számára a transzcendentális világot is képviseli. A kliens nézőpontjából a segítői viszonyhoz mindenképp hozzátartozik a vallásgyakorlás dimenziója és a teológiai jelleg – a segítő személy által betöltött hivataltól függetlenül.²⁸

Ebből a szempontból tehát nem megfelelő az a kérdés, hogy hol végződik a pszichoterápia vagy az egészségügy, és hol kezdődik a lelkigondozás. A segítséget kérő számára mindezek a dolgok egyszerre lehetnek jelen. A titoktartási kötelezettség tekintetében ez azt jelenti, hogy a pszichoterapeuta végzettséggel is rendelkező lelkészre mindig a lelkészekre vonatkozó titoktartási kötelezettségeket kell alkalmazni, ezek pedig szigorúbbak, mint az egészségügyi dolgozókat kötelező rendelkezések. Ennek az elvnek a hangsúlyozása egyre aktuálisabbá válik azzal, hogy a pszichoterapeuta lelkészek és a diakóniai munkatársak száma folyamatosan nő.

A LELKIGONDOZÓ SZÓLÁSI KÖTELEZETTSÉGE

Miközben a lelkigondozók titoktartási és hallgatási kötelezettsége gyakran beszéd tárgya, arról már kevesebbszer esik szó, hogy bizonyos dolgokról viszont a lelkigondozónak kötelessége beszélni. Munkája során sok olyat lát és hall, ami a társadalomban és az egyházban szenvedést okoz az embereknek. A közösségi élet és a lelkigondozás szociáletikai vonatkozásai miatt fontos, hogy az ilyen témák – a titoktartási kötelezettségre hivatkozva – ne maradjanak rejtve. Szociáletikai szempontból a lelkigondozó csak akkor jár el felelősen, ha nem hallgat a tudomására jutottakról.

28 A Központi Iroda kiadványában a lelkész titoktartási kötelezettségét annak teológiai vonatkozásával indokolják: a gyónásban nem csupán létrejön egy kapcsolat a segítséget kérő és a lelkész között, hanem azt alapvetően meghatározza a lelkész munkájának transzcendentális természete, a lelkigondozásban pedig mindig jelen van a vallásgyakorlás aspektusa is. *Vaaitiiovelvollisuus*, 2002, p. 28.

Az azonban lényeges kérdés, hogy a lelkiprendozó kinek és milyen formában beszél. A titoktartási kötelezettség elsősorban az érintett személyazonosságát illetően jelentkezik, a felvetődött problémák tekintetében azonban nem. A lelkiprendozók magánbeszélgetések során is nagyon sok olyan dologgal szembesülnek, amelyre vonatkozik a titoktartás. Ezek lehetnek büntudatról, szegényről, szenvedésről, méltánytalanságról, megaláztatásról és erőszakról szóló beszámolók. A lelkiprendozó feladata nem az, hogy elhallgassa ezeket a témákat, hanem az, hogy ne beszéljen az ezeket elszennvedő emberekről.

A pasztorálpiszichológia felhívja a figyelmet, hogy a lelkiprendozónak át kell tudnia fordítani a szenvedés nyelvét egy olyan nyelvre, amelyet a politika és a társadalom döntéshozói, valamint az egyházi felelősök is értenek. Indokolt a kérdés, hihető volna-e az egyház bizonyoságtetele és tanítása anélkül, hogy meghallgatná a szenvedésnek azt a nyelvét, amelyet az egyes tagok a lelkiprendozáson és a diakónián keresztül kifejeznek.²⁹ A problémák ilyenfajta szavakba öntése teljesen más, mint a lelkiprendozói esetek felszínes emlegetése például egy igehirdetés során. Ha a lelkiprendozó felelős módon él szóvási kötelezettségével, akkor az tulajdonképpen ugyanazt a funkciót tölti be, mint a lelkész hallgatási kötelezettsége: a segítségére szoruló ember támogatását.

A lelkiprendozó szóvási kötelezettsége tehát nem mond ellent a titoktartási kötelezettségnek, és nem is veszélyeztetheti. Az a lényeg, hogy megtaláljuk a megfelelő nyelvet és fórumot. Az egyes lelkiprendozók szociáletikai felelőssége megköveteli, hogy szavakba öntsék mindazt, ami az embereknek szenvedést okoz. Pontosan ezt a célt szolgálta például az egyház diakóniai munkája által nyilvánosságra hozott állásfoglalás, amely a munkanélküliség, a kirekesztés és az eladósodás problémáira hívta fel a figyelmet.

A szerző a gyakorlati teológia professzora a Kelet-finnországi Egyetem Filozófiai Fakultásának Teológiai Intézetében (Joensuu).

Fordította: Balicza Klára

A tanulmány forrása: Kirkko, taide ja viestintä, SKHST 197, Helsinki, 2005, pp. 57–74.

Paavo Kettunen: Professional secrecy and obligation of report. *Professional secrecy is a well-known concept among practitioners of the helping professions. It is all the more surprising that the number of comprehensive articles on the topic is relatively few. Although the following study examines the questions related to professional secrecy in a Finnish context, its considerations can be inspiring with regard to the Hungarian situation, as well. The list of important aspects mentioned include legislation on professional secrecy and on the obligation of discretion, the psychological background to breaches of confidentiality, the relationship between professional secrecy and supervision as well as the spiritual counsellor's obligation to report.*

Keywords: *professional secrecy, obligation of discretion, confession, spiritual counselling, supervision.*

29 J. SCHARFENBERG: *Einführung in die Pastoralpsychologie*, Göttingen, 1985, pp. 148–152, 205. P. KETTUNEN: *Leipää vai läsnäoloa?*, i. m. pp. 95–96, 140–145, 193–194, 213.

